

РЕАЛІЗАЦІЯ ВАЛЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОЗНАКОВИХ СЛІВ У СТРУКТУРІ РЕЧЕННЯ

У статті проаналізовано особливості семантичної сполучуваності ознакових слів, з'ясовано закономірності реалізації їхнього валентного потенціалу у структурі речення.

Ключові слова: семантико-синтаксична валентність, ознакові слова, предикат, структура речення, пропозиція.

У лінгвістичних студіях сучасної граматичної науки спостерігається посилена увага дослідників до питань, пов'язаних із валентністю мовних одиниць, зокрема слів ознакової семантики. В україністиці характеристику ознакових слів у функції предикатів знаходимо в працях І.Р. Вихованця, К.Г. Городенської, М.В. Мірченка, А.П. Грищенко, М.Я. Плющ, Н.Б. Іваницької, О.І. Леути, О.Г. Межова, Н.М. Костусяк, Н.П. Гальони та ін. Аналіз семантико-синтаксичної валентності предикатних слів української мови здійснений у дисертаційних дослідженнях Т.Є. Масицької, Н.Г. Ніколаєвої, В.В. Гумовської, І.А. Пасічник, В.А. Тимкової, О.М. Галаган, О.Ю. Грипас, О.В. Куц, Н.М. Попович та ін. Однак досі залишається недостатньо з'ясований статус валентності з погляду реченнєвотвірного потенціалу слів різних частин мови та їхньої стилістичної маркованості в тексті.

Метою статті є з'ясування семантичної сполучуваності ознакових слів та реалізації їхнього валентного потенціалу у структурі речення.

Сучасна теорія валентності утвердилась як один із найважливіших напрямів синтаксису, зокрема у дослідженні плану змісту і плану вираження в мові, з'ясування особливостей сполучуваності слів та формування структури речення-висловлення.

Семантико-синтаксичну валентність предиката (ознакового слова) дослідники трактують як здатність його сполучатися з іншими (переважно неознаковими) словами, мати певну кількість відкритих позицій. Предикат визначає кількісний склад іменникових компонентів (тих, що позначають реальні предмети, а не опредметнені дії, стани, ознаки) речення та їхні семантичні функції [16, 157]. Й.Ф. Андерш поняття «валентність» пов'язує з дієсловом, але розмежовує потенційну сполучуваність дієслів на семантико-синтаксичному рівні (інтенцію) та здатність дієслова відкривати чи не відкривати функціонально-семантичні позиції для іменників на формально-синтаксичному рівні (валентність) [1].

Дієслівний присудок своєю валентністю визначає склад семантичних компонентів. Валентність дієслова є величиною постійною для дієслова в конкретному значенні, хоч це не означає, що всі валентності, потенційно закладені в його семантиці, можуть бути виражені спеціальними синтаксичними поширювачами в його поверхневій структурі речення. У кожному конкретному випадкові функціонування дієслова-предиката можуть бути реалізовані лише ті валентності, актуалізації яких потребує відповідна модель речення [2, 40]. Ця особливість зумовлена однією із функціональних характеристик слова, яке виявляє здатність до згорання, зберігання і відтворення інформації. Дієслово має здатність згорнути інформацію про час і простір, позначаючи найчастіше певні види руху, але вміщує в це позначення уявлення про суб'єкт дії, об'єкт, інструмент тощо. Акцент на тій чи тій ділянці описуваної ситуації зумовлений потребою актуалізувати одну частину відомостей, фіксує її досить жорстко, натомість інша – тільки імплікується [2, 41]. Саме тому, як зазначає Ю.Д.Апресян, синтаксична зона словникової статті повинна бути присвячена описові семантичних валентностей слова, оскільки вони залежать від лексичного значення слова, до того ж кількість їх незначна. Окрім цього, морфологічне вираження валентностей часто ідіоматичне, тобто залежить не стільки від змісту валентності, як від слова, що зумовлює цю валентність (напр.: *продавати товар / торгувати товаром*) [3, 281]. За словниковим тлумаченням дієслівна лексема характеризується як презентант певної ситуації. Фізична дія передбачає виконавця, об'єкта, застосування знаряддя (чи засобу), адресата (на користь чи на шкоду якого вона відбувається, напр.: *висівати (хто – що, куди); стругати (хто – що, чим); писати (хто – що, кому; на чому, куди); відпрацьовувати (хто – що, кому; протягом якого часу)*). У «Словнику української мови» в 11-ти томах інтерпретаційну частину родового значення доповнюють функціональні характеристики дієслова як виразника певного типу предиката. Їх проілюстровано конкретними прикладами речень, у яких може бути реалізована предикатно-аргументна структура конкретної ситуації. Наприклад, **подарувати**: Дати, віддати що-небудь назавсім, безплатно. *Легше десятьом подарувати, чим в одного попросити (Українські народні прислів'я та приказки, 1955, 53); У той день, як нам рушать, подарував він свого коня (Олекса Стороженко, I, 1957, 178); Моряки подарували щасливим батькам .. коліску роботи корабельного тесляра (Зінаїда Тулуб, В степу..., 1964, 343) (СУМ, VI, 734).*

Визнання того, що у побудові висловлення беруть участь різноманітні чинники, пов'язані з категоріями думки, змушує дослідників в аналізі речення як синтаксичної одиниці мови брати до уваги реалії, що відображають позамовну дійсність, якої стосується висловлення: тип комунікативної ситуації, мету повідомлення, граматичні й лексичні засоби вираження, мовний узус, стилістичні норми тощо. Природно, що не всі синтаксеми зумовлені лексичним значенням предикатного слова підпорядковувати ті чи ті форми, властиві йому не як лексемі, а як представникові певного граматичного класу. Ця істотна розбіжність між семантичними валентностями й іншими типами залежностей виражена і в тому, що обов'язкових валентностей предикатних слів небагато, але слово здатне граматично підпорядкувати собі багато інших слів. Ю. Д. Апресян визнає 25 типів валентностей, які можуть бути семантичними хоч би при деяких словах, але, на його думку, і цей список валентностей є неповним. Сім із них – це частина значення відповідного предиката; чотири – є переважно змістом семантичної валентності, а не суто граматичної залежності, а решта значень – імовірніше є змістом скоріше граматичної, ніж семантичної валентності [3, 120].

За теорією С. Д. Кацнельсона, необхідне розмежування як мисленневих передумов та особливостей структури мови, а отже, й валентності змістової і формальної. Формальна валентність пов'язана з відповідною словоформою, зумовлена елементами синтетичної морфології певної мови, змістова ж залежить лише від значення слова, а не від морфології мови. Формальна валентність не завжди може збігатися зі змістовою, тобто перехід від однієї до іншої вимагає спеціальних процедур редуційного плану. Формальна валентність має значення для опису характеристик особливостей конкретної мови, а змістова важлива для всіх мов, принаймні, однакового рівня розвитку. Виділення типів валентності передбачає орієнтацію на мисленневі категорії, що лежать в основі граматичної будови мови [12].

Валентності предикатного слова і предиката пропозиції пов'язані між собою. Але кількість компонентів пропозиційної і семантико-синтаксичної структури речення не завжди збігається. Лексична валентність корегує заповнення наявних логіко-семантичних відкритих позицій облігаторними чи факультативними актантами і їхню синтаксико-морфологічну репрезентацію частинами мови у відповідних відмінках. На семантико-синтаксичному рівні речення аргументи предиката пропозиції набувають найрізноманітніших реалізацій або можуть бути не експліковані з багатьох причин, серед яких дослідники називають такі:

- ситуативність, коли значення слів залежить від ситуації і безпосередню номінацію замінює вказівка на щось;
- вибірковість, коли мовець вибирає і групує схему ситуації по-своєму;
- компресія і надмірність, якщо у висловленні велику роль відіграє значення співрозмовників про предмет мови;
- спрямованість, тобто співвіднесеність з мовцем чи іншою особою, зацікавленою цією ситуацією;
- інформативність, тобто відображення характеру запитуваної інформації засобами актуального членування речення: порядком слів, виділенням, питальними конструкціями;
- ефемерність, якщо висловлення кожного разу заново організується (хоча й за одним принципом) і не закріплюється в мові;
- рівнева інтеграція, коли той самий елемент ситуації може бути позначений мовними одиницями різних рівнів [7, 257].

Валентність предиката пропозиції може бути реалізованою в повному обсязі тільки тоді, коли у структурі речення всі позиції, що він відкриває, заповнені аргументами. У деяких випадках максимальні потенції валентності можуть бути не реалізовані. Наприклад, семантичні валентності предиката дії: «творити об'єкт», «змінити якість» на пропозиційному рівні для вираження мінімально-достатньої інформації є обов'язковими: суб'єкта дії, об'єкта дії та компонента, що описує в матеріальному вираженні (у фізично-матеріальній сфері) саму природу дії як здійснювану якимось способом, допоміжними засобами. На вербальному (поверхневому) рівні значення способу дії чи засобу / інструмента містяться переважно в лексичному значенні ознакового слова узагальнено чи конкретно, напр.: *побити / перестріляти ворога, сканувати / друкувати документи, вишивати сорочку*. У комунікативному плані загальне значення дії (у фізично-матеріальній сфері) репрезентується додатковим компонентом-лексемою, що позначає інструмент дії, матеріал, засіб, напр.: *Побити ворога зі зброї. Вишивати сорочку голкою / на швейній машинці / шовковими нитками*. В інтелектуальній сфері значення засобу конкретизується компонентом, який виражає на розумову діяльність або ментальність суб'єкта: *думати над проблематикою статті / укладати угоду (головою?)*.

Комунікативна функція безпосередньо пов'язана з валентністю семантичного предиката, бо тип предиката обирає мовець залежно від мети висловлення. Напр.: *Вона вишиває – хтось володіє навиками вишивання* (характеристика виду діяльності). *Вона вишиває рушник* – хтось створює об'єкт.

На валентність ознакового слова, крім комплексу лексичних значень, впливає його віднесеність до певної лексико-граматичного розряду. Дієслова передбачають більшу в кількісному вимірі валентність, ніж інші частини мови. Але що більший семантичний обсяг дієслова і ширша зображена ним ситуація, то менший склад компонентів речення, які репрезентують її. Пор.: *клеїти шпалери – наносити на стіну шпалери за допомогою клею*. Але, приміром, дієслово *оглухнути* не вимагає інших предметних компонентів, крім суб'єкта, і позначає ситуацію якнайповніше, хоча уможливило вираження компонента спричинення стану: *Втратити здатність чути; стати глухим. Тільки я, мов окаяний, І день і ніч плачу На розпутьях велелюдних, І ніхто не бачить, І не бачить, і не знає – Оглухли, не чують* (Тарас Шевченко, I, 1963, 329) (СУМ, V, 614). Дієслово *позарубувати* вимагає три компоненти: суб'єкт, інструмент або засіб та об'єкт: *позарубувати* 1. Убити сокирою, шаблею і т.ін. всіх або багатьох (по одному) (СУМ, VI, 796). *Хтось позарубував сокирою курей*.

Дієслова української мови залежно від їхньої сполучуваності з іншими словами в реченні Н.Л. Іваницька поділяє на три групи: 1) закритої (абсолютної) семантики, із самодостатнім змістом (*подум'янити, німіти, плакати, стогнати* тощо); 2) відкритої (релятивної) семантики, які вимагають заповнення позицій після них у певній морфологічній формі (*зрікатися чого, здійснити що, стежити за ким, личити кому*) або словом певного змісту незалежно від його морфологічної форми (*опинитися, перебувати де? – біля річки, за мостом, у селі, через дорогу; податися куди? – до бібліотеки, вздовж лісу, до друзів*); 3) дієслова, які залежно від характеру структурно-семантичної моделі речення можуть в одних випадках реалізувати семантику абсолютно, а в інших релятивно (*читати, співати, любити, радіти*) [10, 40].

Проте у сучасній лінгвістиці спостерігається велика розбіжність щодо визначення складу і функціональної якості аргументних компонентів. Зокрема, на думку І. Р. Вихованця, збільшення кількості семантичних функцій не спричиняє точному описові семантики речення. Учений зауважує, що більшої вартості набуває теоретична концепція, яка ґрунтується на досить високому ступені узагальнення, має пояснювальну силу для опису семантичної структури елементарного речення і побудована на строгому розрізненні семантичних відношень між компонентами елементарного речення. Тому так звані «глибинні» відмінки Ч. Філлмора, попри деяку недосконалість, є одним із варіантів адекватного опису семантики речення [5, 39].

Українські вчені виділяють п'ять субстанціональних синтаксем на основі семантико-синтаксичних відношень між ними і відповідним класом предиката: *Суб'єктні синтаксеми*, що позначають діяча, носія процесу, стану, якості, кількісної ознаки. *Об'єктні синтаксеми*, що позначають предмет, на який спрямовано дію, процес або стан. *Адресатні синтаксеми*, що вказують на особу або іншу істоту, на користь чи шкоду якої відбувається дія. *Інструментальні синтаксеми*, що позначають знаряддя або засіб, за допомогою яких виконують дію. *Локативні синтаксеми*, що виражають місце, напрямок руху і шлях руху.

Валентності визначають: 1) за статусом необхідності – *обов'язкову* і *потенційну* (нереалізовану), що в деяких тлумаченнях кваліфікують як факультативну; 2) за напрямом – *ліву* і *праву*, пов'язаних у структурі речення з підметом, вираженим іменником у формі називного відмінка, та додатками, обставинами; 3) за кількісним значенням приєднаних предикатом аргументів (від одного до шести – семи).

Вербальна структура речення зумовлена кількома чинниками: 1) «способом бачення» факту дійсності і вибором типової ситуації (пропозиції) мовцем як способу відображення; 2) принципом бінарності в актуальному членуванні дійсності і формальній побудові речення; 3) лексичною семантикою предикатного слова, що позначає той чи той тип предиката.

Загальноприйнятою є класифікація предикатів з основним семантичним протиставленням на: динамічні та статичні. До статичних належать предикати якості, кількості, стану, відношення.

Предикати якості, які є постійними та абсолютно статичними, репрезентовані ознаковими словами: прикметниками та дієприкметниками. Статусу носія валентності в реченні надають насамперед прикметникам, які набувають валентних ознак у зв'язку з дієсловом, тобто внаслідок переміщення їх у предикативну позицію [4, 108]. *Тільки тепер усі побачили, який він був гарний, стрункий, широкогрудий – справжній красень* (Олесь Гончар, III, 1959, с.64) *Сама Венеція, де я вже другий день – така гарна, що трудно описати* (Михайло Коцюбинський, III, 1956, 267) (СУМ, II, 34). *Це був радісний день* (Олесь Донченко, VI, 1957, 60); *Як теперки спогадаю – яка була вона бліда і яка радісна мені!* (Марко Вовчок, VI,

1956, 250); *Я мріяв про синів-соколів, єдине, ради чого треба жити. Я їх маю, цих синів. І хто мені дужче радісний чи любий – не знаю* (Юрій Яновський, II, 1958, 11) (СУМ, VIII, 435).

Прикметник як ознакове слово виступає в ролі предиката якості, статус якого «полягає в оцінці статичних властивостей (ознак) предмета дійсності» [14]. Предикатні компоненти із семантикою якості «позначають постійну, внутрішню, у певному розумінні невід’ємну щодо предмета ознаку. Тому якість <...> не виявляє фазовості існування, характеризується цілісністю переміщення на часовій осі. Вона не переходить безпосередньо з однієї фази в іншу в кожен момент існування, а постає такою властивістю, з якою пов’язується типова своєрідність предмета, його відмінність від інших предметів. На противагу предикатам дії, процесу та стану предикати якості стосуються параметрів відносної незмінності, стабільності, постійності, внутрішньої належності предмета» [5, 101].

В українському мовознавстві семантичну природу предикатів якості класифіковано на три прикметникових форми: 1) предикати власне-якісної ознаки; 2) предикати якості-відношення; 3) предикати якісно-модального відношення. Як зазначає Н. М. Костусяк, у структурі речення, виконуючи роль опорних компонентів, слова кожної з названих груп мають різний ступінь предикативної закріпленості та обсяг семантико-синтаксичної валентності [13, 209].

Одновалентними предикатами виступають прикметники як носії власне-якісної ознаки, оскільки для них присудкова позиція вторинна, не типова. Це найчисельніша група прикметникових ознакових слів, які відкривають одну валентну позицію – лівобічну семантико-синтаксичну позицію суб’єкта власне-якісної ознаки: *Слово в тебе це зелене, а серйозно пишеш ти: дайте критику на мене, щоб я знав, куди йти* (Павло Тичина, II, 1957, 237) (СУМ, III, 553). *На людську думку, Яків не був дужче мудрий, тільки був він хитрий* (Грицько Григоренко, Вибр., 1959, 134) *А Степанида хитра! Як тільки зустрінеться, то, мов наумисне, моргає на мене* (Марко Кропивницький, II, 1958, 116) (СУМ, XI, 64). *Душа народу не сліпа, вона стоока; До могил героїв Повік-віків не заросте тропа* (Максим Рильський, III, 1961, 279) *Заздрість сліпа. І що гостріша вона, то ще більш сліпа* (Василь Козаченко, Листи..., 1967, 154) (СУМ, IX, 361). *Була весна, море було спокійне і сине, небо — так само, сонце обливало помаранчеві сади по горбах* (Михайло Коцюбинський, II, 1955, 401) (СУМ, I, 264); *Не писав до Вас, бо був слабший* (Михайло Коцюбинський, III, 1956, 124) (СУМ, I, 264). Предикатна синтаксема зі значенням якісної ознаки у формально-синтаксичній структурі речення перебуває у вторинній позиції присудка, а суб’єкт корелює з підметовим компонентом простого двоскладного речення. Це доводить, що семантично елементарному реченню, утвореному одновалентним предикатом якості, відповідає власне-формально-синтаксичний різновид елементарних простих речень, до формально-синтаксичної структури яких увіходять тільки конститутивні з формально-синтаксичного погляду компоненти, тобто предикативний мінімум – головні члени [6, 34].

У реченнях із предикатами власне-якісної ознаки важлива роль відводиться суб’єктній синтаксемі, представленій називним відмінком власне-іменників. У структурі речення він виконує роль домінанти, усі інші варіанти суб’єктної синтаксеми становлять її лексико-комбінаторні еквіваленти.

Двовалентні предикати якості-відношення у реченні експліковані прикметниковими формами, які у семантико-синтаксичній структурі речення потребують двох облігаторних субстанційних синтаксем – суб’єктної та об’єктної. Порівняно з одновалентними для них характерне збільшення валентних позицій. Дослідники двовалентних предикатних компонентів вказують на відмінність між первинними і вторинними, транспонованими у дієслівну сферу форм. Ядро предикатів якості-відношення утворюють прикметникові компоненти, що «виражають постійну, внутрішню ознаку предмета у зв’язку з ознакою іншого предмета» [18, 27] та компаративні ознакові слова. Предикативна функція для них, на відміну від одновалентних, є типовою. Наприклад: *Суддя повинен бути дійсно незалежним і від держави, і від громадського тиску* (І. Самсін) *Сперечаються хлоп’ята, жваві дошкільнята. – А наш татко розумніший за вашого татка!* (Павло Глазовий); – *Тимко любий мені – і все тут! З ним хоч на край світу піду* (Григорій Тютюнник, Вир, 1964, 97) (СУМ, IV, 561); *Прощай! Та ти за дорогий мені, Оцінку знаєш взагалі свою.* (Шекспір, LXXXVII. (у перекладі О. Тарнавського). Як зауважує Н. М. Костусяк, двовалентні прикметникові предикати в лівобічній позиції передбачають наявність суб’єктної синтаксеми, репрезентантами якої виступають називний відмінок як основний морфологічний варіант та давальний і прийменниковий родовий відмінники як вторинні в цій сфері.

Склад тривалентних прикметникових предикатів порівняно з одновалентними та двовалентними є найменш чисельним. Трьох компонентів передбачають ознакові слова типу *винний, винен, винуватий*, які відкривають позиції об’єкта, переважно вираженого акузативом, та адресата, репрезентованого дативом – *Твій дідусь та його дідові та винен був п’ятдесят рублів* (Квітка-Основ’яненко, II, 1951, 501); – *Чому ви не визнаєте себе винним у вбивстві двох товаришів?* (Олександр Довженко, I, 1958, 282); – *Твій дідусь та його дідові та винен був п’ятдесят рублів* (Квітка-Основ’яненко, II, 1951, 501) (СУМ, I, 441). На думку Н. М. Костусяк, адресат посідає проміжне місце між облігаторними та факультативними одиницями, оскільки

порівняно з графемою знахідного він перебуває в слабшому зв'язку з опорним предикатом. Тому адресатну синтаксему у формі датива кваліфікує як напівоблігаторний компонент. Подібну структуру мають реченнєві побудови з предикатом із заперечною семантикою, однак прогнозований ознаковим словом об'єкт морфологічно представлений генітивом, наприклад: *Нікому і нічого я не винна.* (М. Олійник). *Ці люди тобі нічого не винні.* (Р. Іванчук) [13, 235]. Отже, саме орієнтація на конкретну семантику ознакового слова відіграє важливу роль у вияві його валентного потенціалу.

На семантико-синтаксичному рівні речення прислівники, виконуючи предикативну функцію, лише функціонально уподібнюються до дієслів, оскільки дієслівні зв'язки надають їм синтаксичного часу й способу, визначають інші компоненти речення. Категорія валентності у такому типі компонентів має похідний характер від іменників, прикметників, числівників та дієслів. Оскільки прислівники у присудковій позиції реалізують дієслівні категорії часу, способу не за допомогою синтетичних засобів – флексій або інших морфем морфологічного слова), а аналітично, за допомогою аналітичних синтаксичних морфем, їх називають аналітичними дієсловами [5, 99].

У парадигматичній структурі речення функціонують прислівникові предикати стану, - відношення, які відкривають одну чи дві валентно залежні позиції. Одновалентні предикатні компоненти вимагають тільки суб'єкта стану. Особа чи предмет у таких синтаксичних структурах виступає пасивним носієм ознаки. Наприклад, *Сумно було Дмитрикові, жалко недужої мамі* (Михайло Коцюбинський, I, 1955, 133) (СУМ, IX, 840). *А може, вам важко, то дайте мені клунок, я понесу, – жєбонів він* (Михайло Коцюбинський, I, 1955, 348); – *Ні, дочко, моя смерть вже в мене за плечима. Так мені оце стало важко, що вже не стає духу й дихать* (Нечуй-Левицький, II, 1956, 247); – *Ох, важко, спочити б уже... – зітхає він* (Михайло Коцюбинський, I, 1955, 173) (СУМ, I, 279). У цих реченнях одновалентні предикати вживаються зі значенням психічного, емоційного та фізичного стану суб'єкта.

Двовалентні прислівникові предикати стану із залежними синтаксемами з локативним значенням: *Він глянув їй у очі, і одразу стало лагідно і спокійно на серці* (Натан Рибак, Переясл. Рада, 1948, 462); *Йому тут було радісно й добре...* (Михайло Коцюбинський, II, 1955, 123) (СУМ, 8, 436).

Тривалентні прислівникові предикати-відношення, які вимагають синтаксеми з локативним значення у формі місцевого відмінка: — *І не сумно тобі самому в тайзі?* (Олесь Донченко, II, 1956, 38). *Тихо і сумно стало в хаті по від'їзді Андрія* (Іван Франко, VIII, 1952, 236) (СУМ, 9, 840).

У сучасній лінгвістиці числівник вирізняють серед іменних лексико-граматичних класів слів як частину мову із загальнокатегорійною семантикою кількості та специфічною квантитативною функцією. І. Р. Вихованець зазначає, що «призначення числівників виявляється насамперед у передаванні супровідного предикатного (кількісного) значення» [6, 155]. Семантичний критерій поряд із синтаксичним та морфологічним становить домінанту, оскільки «морфологічні категорії роду, числа і відмінка у числівникові або нейтралізовано, або модифіковано. Якоюсь мірою трансформовано й знебарвлено також його синтаксичні особливості» [6, 152].

Крім первинної синтаксичної функції, числівники виконують роль вторинних предикатів. Н.М. Попович виокремила шість типів предикатів кількості: 1) власне-кількості; 2) неозначеної кількості; 3) приблизної кількості; 4) розподільної кількості; 5) кількості-відношення; 6) динамічно-кількісної ознаки [14, 4–5]. Н. В. Кавера розглянула чотири семантичні групи ознакових слів: 1) предикати означеної кількості; 2) предикати неозначеної кількості; 3) предикати приблизної кількості; 4) предикати розподільної кількості [11, 14]. *Землі у нас було сім чи сім з половиною десятин* (Олександр Довженко, I, 1958, 11); *Розглянувшись уважно, Остап зіркував, що звідси до Кишиниці, де стояв вітряк Якимів, буде верст з тридцять* (Михайло Коцюбинський, I, 1955, 352) (СУМ, I, 264).

Предикати власне -кількісні: *У баби Онисі було три сини* (В. Симоненко) *Йому було двадцять два роки, коли вирушив у далекий світ із Києва* (Сергій Лакавий). Такі ознакові слова вказують на вікову характеристику суб'єкта й становлять таку схему: зв'язка бути + числівник + іменник рік. У деяких контекстах іменникова форма рік має приховане значення: *Двадцять років тому, коли йому було вже більше тридцяти, чоловік прийшов у цирк* (З газети «Галицький кореспондент»).

Заслуговує на увагу виділення К. Г. Городенською серед предикатів із семантикою кількісної ознаки синтаксем із «зв'язковими елементами, серед яких названо дієслівні невластиві зв'язки *становити, досягати / досягнути, налічувати / нараховувати, сягати / сягнути* та ін.) та числівниково-іменниковою сполукою в ролі складеного присудка» [8, 100]. *За оцінками МВФ, частка тіньової економіки України становить близько 20% (РБК Україна). «Армія» бойовиків налічує близько 7 тисяч терористів – АТЦ (з газети «7 Днів», 2014).* Предикати неозначено-кількісні: *Я горя на світі застав багато.*

Загалом же числівникова валентність має похідний характер, оскільки лексеми з кількісним значенням набувають її лише внаслідок синтаксичного переходу до сфери функціонування дієслова. Суб'єктний компонент одновалентних предикатів кількісної ознаки зазвичай репрезентований лексемами у формі родового та давального відмінків.

Отже, валентність як дворівнева категорія формує предикатну структуру речення, прогнозує певну кількість залежних семантичних позицій. У контексті субстанціальні синтаксеми з ознаковими словами поєднуються не довільно, а залежно від лексичного значення дієслова-предиката, що задає умови сполучуваності його з іншими словами в синтаксичних конструкціях. Саме конкретна семантика ознакового слова прогнозує його валентність. Дієслівна категорія валентності відіграє вирішальну роль у формуванні речення, а інші лексико-граматичні класи слів тільки у результаті транспозиції до дієслова набувають похідних від нього валентних ознак.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерш Й. Ф. Валентно-інтенційна структура предиката і типологія простих речень у сучасних слов'янських мовах / Й. Ф. Андерш // *Слов'янське мовознавство* : Доп. X Міжнар. з'їзду славистів, верес. 1998 р., Софія. – К. : Наук. думка, 1988. – С. 124–136.
2. Андерш Й. Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською / Й. Ф. Андерш. – К. : Наук. думка, 1987 – 191 с.
3. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика: Синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 366 с.
4. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті : [монографія] / І.Р.Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
5. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
6. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматики української мови / [І. Вихованець, К. Городенська]; за ред. чл.-кор. НАН України Івана Вихованця. – К. : Унів. вид-во «Пультари», 2004. – 398 с.
7. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М. : Языки русск. культуры, 1998. – 768 с.
8. Городенська К. Г. Кореляція синтаксичних категорій предикатності і предикативності в українській мові / К.Г. Городенська // *Проблеми сучасної функційно-категорійної граматики* : [зб. наук. праць на пошану члена-кореспондента НАН України Івана Романовича Вихованця / укл. : А. Загнітко (наук. ред.) та ін.]. – Донецьк : Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2010. – С. 89–105.
9. Грипас О. Ю. Вербалізація пропозиційних тривалентних предикатів в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02. 01 «Українська мова» / О. Ю. Грипас. – К., 2007. – 20 с.
10. Іваницька Н. Л. Зумовленість синтаксичної структури двоскладного речення валентністю дієслова-присудка / Іваницька Н. Л. // *Мовознавство*. – 1985. – №1. – С. 39–43.
11. Кавера Н. В. Семантична типологія предикатів стану : автореф. . дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02. 01 «Українська мова» / Н. В. Кавера. – К., 2008. – 24 с.
12. Кацнельсон С. Д. К понятию типов валентности / С. Д. Кацнельсон // *Вопросы языкознания*. – 1987. – №3. – С.21–22.
13. Костусяк Н. М. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови : [монографія] / Н.М. Костусяк. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 452 с.
14. Плющ М. Я. Синтаксична транспозиція відмінкових форм прикметника у предикативній й функції / М.Я. Плющ // *Наук. часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови* : [зб. наук. праць / відп. ред. М.Я.Плющ]. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – [вип. 7]. – С. 86–90.
15. Попович Н. М. Синтаксична структура речень з числівником компонентом у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02. 01 «Українська мова» / Н.М. Попович. – К., 2002. – 19 с.
16. Степанова М. Д. Части речи и проблема валентности в современном немецком языке / М.Д. Степанова, Г. Хельбиг. – М. : Высш. шк., 1978. – 258 с.
17. Словник української мови / [ред. кол. : І. К. Білодід (гол. ред.) та ін.] – К. : Наук. думка, 1970–1980. (СУМ)
18. Тимкова В. А. Семантико-синтаксична структура двоскладних речень з із предикатами якості в українській мові : [монографія] / В. А. Тимкова. – К. : Кондор, 2005. – 134 с.

В статтє рассматриваются особенности семантического сочетания признаков слов, исследуются закономерности реализации их валентного потенциала в структуре предложения.

Ключевые слова: семантико-синтаксическая валентность, признаковые слова, предикат, структура предложения, пропозиция.

The article analyzes the features of attribute words semantic compatibility; the patterns of their valency potential realization in the sentence structure are revealed.

Keywords: semantic and syntactic valency, attribute words, predicate, sentence structure, supply.